'ภัยแล้ง'แก้ได้ด้วย'ชุมชน' ลุกขึ้นมา'บริหารจัดการน้ำ'ด้วยตนเอง

สุภาณี ลิ้มไรจน์นุกุ

รย์ณรงค์ แรงกสิ

จากสถานการณ์ภัยแล้งที่รุนแรงตั้งแต่ต้นปี 2559 ข่าวคราวที่ออกมาทางสื่อต่างๆ สะท้อนให้เห็นผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนทั้งการใช้น้ำในชีวิตประจำวัน และในการประกอบอาชีพต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเกษตรกร โรงงานอุตสาหกรรม ฯลฯ จากรายงานสถานการณ์น้ำ ทำให้เห็นสถานการณ์น้ำอย่างชัดเจนว่ามีความวิกฤติเพียงใด ถึงเวลาแล้วที่ "คนรุ่นใหม่" หรือ "คนเมือง" จะลุกขึ้นมามีจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมแก้ไขสถานการณ์นี้

2 นักศึกษาได้แก่ น.ส.สุภาณี ลิ้มไรจน์นุกุล หรือ เนตร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และ น.ส.กชรัตน์ วิชิตนาค หรือแนท มหาวิทยาลัยบูรพา ตัวแทนจากเครือข่ายมหาวิทยาลัยสร้างสรรค์สังคม (University Network For Change : UNC) โครงการเครือข่ายมหาวิทยาลัยสร้างสรรค์สังคมเพื่อประเทศไทยที่น่าอยู่ (เป็นเครือข่ายขับเคลื่อนพลเมืองสร้างสรรค์ หรือ Thailand Active Citizen Network) พร้อมทั้ง อาจารย์ณรงค์ แรงกสิกร ข้าราชการบำนาญผู้ริเริ่มแนวคิดการฟื้นป่าบ้านธารมะยม เชิงเขาแม่กระทู้ ตำบลวังซ่าน อำเภอแม่วงก์ ซึ่งปัจจุบันชุมชนธารมะยมสามารถจัดการน้ำได้ด้วยตนเอง ได้ร่วมสะท้อนความคิดเห็นเกี่ยวกับภัยแล้งที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ไว้อย่างน่าสนใจ

อาจารย์ณรงค์ แรงกสิกร ร่วมสะท้อนว่าภัยแล้งปีนี้ ทำให้เห็นภาพสะท้อนกลับไปที่ชุมชนว่า บางครั้งชุมชนก็ลืมไปว่าในอดีตตนเองมีน้ำกินน้ำใช้อย่างเหลือเฟือได้อย่างไร มีที่เก็บน้ำตื้น บ่อปูนซีเมนต์ อย่างไร แต่พอวันนี้ มาได้รับความสะดวกสบายเรื่องการใช้น้ำ มีน้ำประปาเข้ามา มีหน่วยงานเข้ามาแจกน้ำ ก็ลืมบ่อน้ำเก่าๆ ในชุมชนของตนเองไป "บางพื้นที่ก็กลบไปหมดแล้ว ทำให้เกิดสภาวะน้ำใช้ในครอบครัวไม่มี เพราะเราอาศัยแต่น้ำตามธรรมชาติ พอมีคนเพิ่มขึ้น ก็ใช้น้ำเพิ่มขึ้น น้ำก็ไม่เพียงพอ เราก็ไม่ได้มีวิธีการจัดการน้ำที่ดีด้วยในปัจจุบัน คือเราไม่ได้มีการเตรียมตัวมาก่อนเลยว่าจะเกิดภัยแล้งขนาดนี้..."

แต่ที่ชุมชนบ้านธารมะยม ที่อาจารย์ณรงค์ ได้นำร่องวิธีการจัดการน้ำอย่างได้ผลทำให้ปีนี้ ผ่านพ้นวิกฤตนี้ไปได้ ชุมชนธารมะยมได้เริ่มทำเรื่องนี้มากว่า 10 ปี พอเริ่มเห็นว่าจะมีปัญหาเรื่องน้ำ เรามองเห็นว่าเรามีพื้นที่เป็นภูเขา เราก็ไปทำฝายชะลอน้ำให้กักน้ำเอาไว้ให้น้ำซึมเข้าไปอยู่ในภูเขา จากนั้นเราขุดลอกคลอง ในคลองมีการสร้างฝายกั้นช่วงไว้ประมาณกิโล-2 กิโล แบ่งพื้นที่น้ำของชุมชน พื้นที่น้ำของครอบครัว เราก็เก็บน้ำเอาไว้ในช่วงฤดูแล้ง แต่อย่างไรพวกเราก็ใช้น้ำอย่างประหยัด...ภัยแล้งปีนี้ ชุมชนต้องตื่นตัวมาดูแลบ้านตัวเอง และผู้นำชุมชนต้องกระตุ้นให้ชาวบ้านเขาอย่านิ่งดูดาย ให้มาช่วยกัน มีการเตรียมตัวแต่เนิ่นๆ 1.ก่อนเข้าฤดูฝนเราต้องเตรียมอะไรไว้บ้าง เรามีสระน้ำ คู คลอง ในพื้นที่ชุมชน ก็ขุดลอกเอาไว้เลย และ 2.ให้ช่วยกันปลูกป่าเพิ่มเอาไว้ในชุมชน และมาช่วยกันคิดว่าตรงไหนที่เป็นแหล่งต้นน้ำจะทำอย่างไร ให้เอาน้ำไปสู่ชุมชนให้ได้ ส่วนไหนเก็บในพื้นที่ชุมชน ตรงไหนในพื้นที่ส่วนตัว ถ้าหากไม่มีความรู้ก็ลองดูหมู่บ้านใกล้ๆ เขาทำอย่างไรก็ได้ หรือมาถามผมก็ได้ยินดีให้ความรู้

น.ส.สุภาณี ลิ้มไรจน์นุกุล หรือ เนตร เผยว่าจากการได้เข้าโครงการฯ นี้ทำให้ได้มีโอกาสได้ลงเรียนรู้ในพื้นที่จริงเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จ.อุทัยธานี อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ชุมชนบ้านธารมะยม จ.นครสวรรค์ กับมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ทำให้เข้าใจสถานการณ์ภัยแล้งเพิ่มมากขึ้น "ดูข่าวปีนี้ รู้สึกว่าสถานการณ์หนักขึ้นทุกปี แต่ก็เห็นว่ามีคนกลุ่มหนึ่งที่เขายังช่วยเหลือและยังให้ความสนใจอยู่ และหนูก็รู้สึกว่าคนรุ่นใหม่เขาก็เริ่มมองเห็นเรื่องพวกนี้มากขึ้นแล้ว แต่ขึ้นอยู่ที่ว่าเราเห็นหรือตระหนักในสิ่งพวกนี้ตลอดเวลาหรือเปล่า บางทีสถานการณ์ที่ยังไม่มากระทบความรู้สึก หรือยังไม่เห็นว่ามาถึงตัวเอง ก็ยังไม่เกิดภาวะที่ว่าเราต้องช่วยกันปิดไฟแล้วนะ หรือแปรงฟันแล้วไม่เปิดน้ำทิ้ง เรามองข้ามเพราะคิดว่ามันเป็นเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งเรื่องเล็กๆ น้อยๆ พวกนี้ถ้าเราทุกคนมองข้ามกันหมด สุดท้ายมันก็กระทบต่อโลกอยู่ดี...แต่การที่ได้มาพักที่บ้านธารมะยม ที่นี่ทำให้เราเห็นคุณค่าของน้ำมากขึ้น เพราะอยู่ในเมืองมีเงินซัพพอร์ทจะใช้อย่างไรก็ได้มีเงินจ่าย ไม่ต้องหาเอง ไม่ต้องขุดบ่อ ตักน้ำขึ้นมา คนที่นี่เขาต้องทำแบบนี้ เขาถึงรู้ว่ากว่าจะได้น้ำมายากแค่ไหน ป่าที่ปลูกกว่าจะโตมาใช้เวลาไม่ใช่น้อยๆ มันต้องหมั่นทำๆ การจะใช้จึงรู้คุณค่า จุดเริ่มต้นที่ทำแต่ละครั้ง ถ้าหากใช้หมดไปเราก็ต้องเหนื่อยอีกนะ โลกก็ต้องเหนื่อย

น.ส.กชรัตน์ วิชิตนาค หรือแนท ร่วมลงพื้นที่ติดตามโครงการปลูกป่า สร้างคนบนวิถีพอเพียง รักษาต้นน้ำ บรรเทาอุทกภัย จังหวัดน่าน ดำเนินงานโดยมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง ในพระบรมราชูปถัมภ์ ชุมชนบ้านน้ำช้างและชุมชนบ้านบวกหญ้า ต.ขุนน่าน อ.เฉลิมพระเกียรติ จ.น่าน เป็นชุมชนตัวอย่างในการนำรูปแบบ "ดอยตุงโมเดล" ไปใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชนจนได้ผล หลังกลับจากพื้นที่ "แนท" ได้ร่วมสะท้อนว่า ปีนี้ภัยแล้งดูรุนแรงกว่าทุกปี

"...หนูเคยตั้งคำถามว่าน้ำมาจากไหน ทำไมบางปีน้ำท่วม บางปีน้ำแล้ง น้ำหายไปไหน หรืออะไรที่ทำให้เกิดภัยแล้ง จากการลงพื้นที่ครั้งนี้ ทำให้ได้รับรู้ข้อมูลว่า ถ้ามีป่า ก็จะมีน้ำ ที่น่านเป็นป่าต้นน้ำ ถ้าเราดูแลรักษาป่าให้อุดมสมบูรณ์ได้โดยไม่ได้ไปทำลายมัน เราก็จะมีน้ำสม่ำเสมอ น้ำจะไม่แล้ง หรือจะไม่ท่วม มีน้ำพอใช้ ถ้าเราดูแลป่าเป็นอย่างดี ก็เป็นข้อมูลที่หนูคิดว่าทุกๆ คนรู้กันอยู่แล้ว แต่ในความเป็นจริง เราใช้น้ำ แต่เราไม่ได้ดูแลป่า คิดว่าคนที่มีหน้าที่ดูแลป่า คือหน้าที่ของคนต่างจังหวัด หรือคนที่อยู่ใกล้ป่า หลังลงพื้นที่ทำให้ความคิดหนูเปลี่ยนว่า ตอนนี้ไม่ใช่เป็นปัญหาของคนแค่กลุ่มเดียว หรือคนๆ เดียวที่ต้องรับผิดชอบ แต่เป็นปัญหาของทุกคนที่ต้องช่วยกันดูแล เห็นคนในพื้นที่เหนื่อยมาก เพราะพวกเขาต้องหาเลี้ยงครอบครัวและยังมีอีกหน้าที่หนึ่งคือทำให้หน้าที่ดูแลไม่ให้มีการเผาป่า เขาไม่ได้เป็นคนเผา แต่เขาต้องเป็นคนไปดับ...หนูคิดว่าบางทีเราอยู่ในเมือง เราอาจจะมีโครงการอะไรที่ช่วยเหลือได้ ตัวเงินก็อาจจะไปต่อยอดสร้างประโยชน์ให้เขาได้ ตอนนี้ได้รับความรู้ จิตสำนึกมา ทำให้ฉุกคิดตลอดว่าถ้าทำอะไรต้องนึกถึงพื้นที่ที่เราไปเจอมา เราเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยกันดูแลรักษา...และหนูได้คำตอบว่าการใช้ทรัพยากร การจัดการเป็นเรื่องสำคัญ ไม่สามารถปล่อยปละละเลยได้เลย ถ้าเราจัดการไม่ได้ จะมีปัญหาตามมา เราหมายถึงทุกคนที่ต้องกินต้องใช้ ต้องฉุกคิดนิดหนึ่งว่า น้ำที่ใช้ไป ได้ประโยชน์มากพอไหม ไม้ที่ตัดได้ใช้มันอย่างคุ้มค่าไหม...ถ้าหนูเป็นตัวแทนชาวขุนน่านได้ หนูอยากจะบอกคนเมืองให้เขาตระหนักคิด คือทุกอย่างที่ใช้มันมีที่มา และระหว่างทางเราต้องคิดว่าเราจะดูแลรักษามันอย่างไรให้อยู่นานๆ และในฐานะคนเมืองก็อยากจะขอบคุณ ชาวขุนน่านที่เขามีส่วนช่วยในการดูแลรักษาให้พวกเรานะคะ..."

มุมมองและการสะท้อนความคิดเห็นตัวแทนคนรุ่นใหม่และผู้ที่มีประสบการณ์ตรงร่วมแนะแนวทางการจัดการน้ำอย่างถูกวิธีนี้ อาจจะกระตุกให้ฉุกคิดกันได้บ้าง "ภัยแล้ง" วันนี้ ไม่ใช่เรื่องที่ไกลตัวกันอีกต่อไป ทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนบอกว่าไม่ใช่ของใครคนใด คนหนึ่ง คงไม่ใช่แค่คำพูดสวยหรูเท่านั้น แต่ต้องถูกนำมาปฏิบัติกันจริงจังเสียที ก่อนที่ในอนาคตคนไทยจะไม่เหลือน้ำให้ใช้กันสักหยด